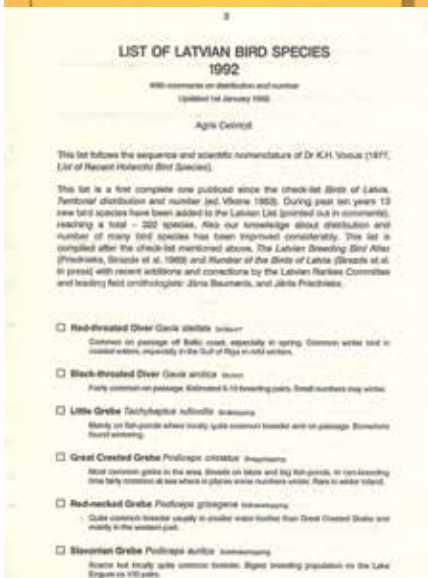
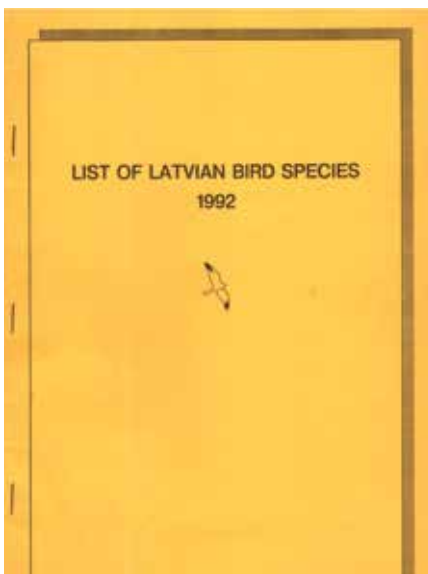

Putnu vērošana un sugu sarakstu veidošanas apsvērumi

ANDRIS KLEPERS,
andris.klepers@gmail.com

Novēroto putnu sugu sarakstu veidošana (žargonā dēvētu arī par listi – no vācu valodas *die Liste* = saraksts jeb angļiski *checklist* = atzīmējama saraksts) ir viens no putnu vērošanas vaļasprieka pamatelementiem. Var pievienot klāt laika (mūža, gada, mēneša, ceļojuma, diennakts u.c.) un telpas dimensiju (pagalms, vieta, administratīvā teritorija, valsts, Rietumu Palearktika u.c.) vai veidu, kā putns novērots (paša atrasts vai “ieķeksēts” jeb par ko iepriekš jau ziņojuši citi; novērots no balkona, redzēts pa mājas logu, pārvietojoties ar velo vai kājām (t.s. eko-listes)). Tādējādi novērojumus iespējams organizēt dažādās disciplīnās – gluži kā sportā. Kā jau visos vaļaspriekos, arī šeit netrūkst komisku “nišas sporta veidu” attīstītāju: piemēram, no pirts novērotu sugu saraksts somiem vai anti-eko-liste ar putniem, kas redzēti pa automašīnas logu, vai nacionālajos TV raidījumos novērotiem putniem angļiem.

1. ATTĒLS. 1992. gadā nodrukātais Latvijas putnu saraksts izsniegšanai organizētām ārzemju putnu tūristu grupām.

Vienlaikus šāds saraksts ir arī pieredzes kolekcija – sausais atlikums pašai vērošanas nodarbei. Saraksts ir kā tāds tīrradnis veltītajam laikam un ieguldītajiem resursiem, pacietības stundām, veiktajiem kilometriem, sajūsmas un vilšanās brīžiem, kaislībai. Pavaicājiet pats – aiz katras sugas ieraksta ikvienam ir kāds stāsts, piedzīvojums, aizrautība, veiksmē vai līdz tam piedzīvoti un ne mazāk interesanti stāsti, kā šī suga meklēta un tomēr nav ieraudzīta. Putnotāji sastāda vēlmju sarakstus ar sugām, kuras tad arī mērķtiecīgi cenšas atrast, un šāda pieeja vērošanas procesam piešķir mērķtiecīgumu.

Tieši tāpat šie saraksti norāda uz putnotāja pieredzi, tie tiek izmantoti savstarpējai panākumu salīdzināšanai, arī azartisku sacensību nolūkā vai kā dienasgrāmata, lai mērītu pats savu aktivitāti, salīdzinot ar citu laika periodu vai vietām, paaugstinātu motivāciju meklēt retumus. Dažādās sacensībās ir skaidri noteikts, ko var vai nevar uzskatīt par sarakstā iekļaujamo sugu, bet ikdienā trūkst plašāk apspriestu paraugu, pēc kā vadīties. Putnu sarakstu veidošana Latvijā ir pārņemta no zviedriem, kuri, sākot no neatkarības atgūšanas, kā putnu tūristi apmeklēja Latviju. Jau 1992. gadā Agris Celmiņš tipogrāfijā nodrukāja Latvijas putnu sarakstus¹, lai organizētām ārzemju putnu tūristu

grupām viestu skaidrību par šeit esošo putnu sugu sastopamību. To sāka izmantot arī pašmāju putnotāji, taču jautājums palika par šādā sarakstā iekļaujamo novērojumu nosacījumiem. Savulaik, divtūkstošo gadu sākumā, Agris Celmiņš šādus noteikumus bija publicējis *Putni.lv*, un tie deva vajadzīgo iedvesmu un ietvaru daudziem šodienas sarakstu uzturētājiem, taču šobrīd tie publiski vairs nav pieejami. Turklāt kopš tā laika klāt nākuši noteikumi, kas atrunā tehnoloģisko jauninājumu lietojumu, un ir arī stingrāki ētiskie apsvērumi.

Šodien sarakstu uzturēt ir vieglāk, jo gan *Dabasdati.lv*, gan *IGoTerra.com*, gan Latvijas putnotājiem mazāk populārā *eBird.org* ir ērtas sugu ziņošanas, atlasīšanas un sarakstu organizēšanas funkcijas (katram resursam ir sava specifika un priekšrocības, protams). Tāpēc turpinājumā izveidoti un analizēti putnu sarakstu veidošanas nosacījumi, kas ievēro jaunākās tendences un pielāgoti Latvijas aktuālajai situācijai, iedvesmojoties no citām nācijām, kuru putnu vērošanas kultūrai ir daudz dziļākas tradīcijas un lielāks aktīvo putnotāju skaits (ASV², Lielbritānija³, Zviedrija⁴, Dānija⁵ un Vācija⁶).

² <http://listing.aba.org/front/>

³ <http://www.surfbirds.com/uk250club.html>

⁴ <http://kryss.club300.se/rules.asp>

⁵ <https://club300.dk/xlists.php?ua=rules>

⁶ <https://www.club300.de/ranking/info.php>

¹ Celmiņš, A. (1992). List of Latvian Bird Species: with comments on distribution and number. Rīga: Eastbird.

1. Putns sastapšanas brīdī ir attiecīgajā teritorijā, un putnotājs to novērojis attiecīgajā laika periodā.

A. "Attiecīgā teritorija" nozīmē, ka putns tajā atrodas konkrētajā novērošanas brīdī, kamēr novērotājs pats var būt citviet (piemēram, stāv uz Z no Ainažu mola Igaunijas pusē un novēro putnu Latvijas teritorijā. Lai arī cilvēks ir kaimiņvalsts pusē, sugu nevar ieskaitīt šīs sarakstā, ja vien citā brīdī putns pēc pārvietošanās netiek novērots arī šajā valstī. Līdzīgi ar administratīvo teritoriju robežām u.c.). Jūras putnu gadījumā ņem vērā Latvijas teritoriālo jūras robežu – 12 jūras jūdzes no krasta.

B. "Attiecīgajā laika periodā" nozīmē iekļaušanos konkrētā saraksta veidošanas laika posmā (kalendārais gads, diennakts laiks u.tml.).

C. "Sastapšanas brīdī" nozīmē redzēts un/vai dzirdēts attiecīgajā teritorijā un reālā laikā tiešā saskarsmē – ne attālināti.

i) putni, kas novēroti tiešsaistes kamerās, video ierakstos un citās ierīcēs (piemēram, ar satelīta raidītāju izsekošanu), nevar tikt ieskaitīti, ja vien netiek veidots īpašs saraksts ar attālināti reģistrētiem novērojumiem. Šādi novērojumi kā dokumentēti fakti gan var tikt iekļauti attiecīgo vietu sarakstā – skatīt ziņas par stepes piekūna ieceļošanu Latvijā;⁷

ii) putns, kas dzirdēts ar skaņu pastiprinošu iekārtu, var tikt reģistrēts tikai tad, ja novērotājs atrodas kopā ar ierīci un dzird putna vokalizēšanu reālā laikā (ne ierakstā).

2. Sarakstā iekļaujamas tikai **savvaļas sugas**, kas attiecīgajā valstī vēsturiski konstatētas dzīvojam dabiskos apstākļos vai ieceļojušas dabiskā veidā (A un B kategorija), kā arī no nebrīves izbēgušas vai apzināti dabā izlaistas sugas (C kategorija⁸), kuras izveidojušas pašuz-

⁷ <http://www.putni.lv/falche.htm>

⁸ Attiecībā uz C kategoriju ir vairāki strīdīgi vai plašāk apspriežami novērojumi, saistīti ar priekšstatiem par konkrēto putnu izcelsmi, kas šajā rakstā tālāk nav izvērtēti.

2. ATTĒLS. Laikā ap 1993./1994. gadu tika nodrukāti A5 izmēra saraksti uz biežāka papīra, pārlokāmi, ar aptuveni 200+ sugām ar latīniskajiem nosaukumiem abās pusēs. Noformējumam bija pielikts neliels priežu krustknābja attēls. Attēlā redzamais saraksts izmantots sacensību rezultātu pierakstīšanai 1996. gadā.

turošas ligzdojošas populācijas vai ieceļojušas no citas valsts C kategorijas populācijām.^{9,10}

A. "Savvaļas sugas" nozīmē, ka katra suga tiek uzskatīta par vienu vienību. Pasugas un krāsu varietātes netiek reģistrētas kā līdzvērtīgas vienības. Izņēmums ir, ja tiek veidots speciāls saraksts, iekļaujot šādas identificējamās formas. Tādā gadījumā to ieteicams norādīt (piemēram, sugu skaits + identificēto pasugu skaits).

B. Putnu sugu taksonomijas dalījumu ieteicams veidot pēc IOC¹¹ saraksta, kas saistīts ar vadošajām tendencēm šajā jomā^{12,13,14}, pēc LOB izmantotās HBW-BirdLife versijas 3.0 (atjaunināta 2018. gada novembrī)¹⁵, Eiropas Retumu komisiju asociācijas AERC rekomendācijas (par pamatu ņemot Voous (1973; 1977a; 1977b) – pēdējais atjauninājums gan veikts pirms

⁹ <http://www.putni.lv/zz-pielikums.htm>

¹⁰ <http://www.latvijaspunni.lv/lv/putnu-saraksts.html>

¹¹ <https://www.gbif.org/species/100217014>

¹² <https://www.bou.org.uk/british-list/taxonomy/>

¹³ *Putni.lv* Latvijas putnu sugu sistemātiskais saraksts veidots atbilstoši *International Ornithological Congress World Bird List Version 8.2** sugu taksonomiskajam dalījumam: http://www.putni.lv/index_parejais.htm

¹⁴ IOC ir viena no vadošajām taksonomijas sarakstu izvēlēm populārā putnu sarakstu reģistrēšanas resursā www.igoterra.com

¹⁵ <http://datazone.birdlife.org/species/taxonomy>

4 gadiem)¹⁶ vai eBird/Klementsas sarakstu¹⁷. Latvijas putnu sugu sarakstam taksonomiskās atšķirības minētajos sarakstos nav tik būtiskas.

C. Sarakstā netiek iekļauti novērojumi ar putniem, kuru izcelsme ir neskaidra vai kuri izbēguši no nebrīves (D vai E kategorija), ja vien tā veidošanai nav tieši šāds mērķis.

D. Sarakstā var tikt iekļauti novērojumi, kas veikti vēsturiski – brīdī, kad attiecīgā suga nav tikusi atzīta par tādu, bet šobrīd ir (piemēram, melnā vārna).

E. Kā atsevišķa suga netiek ieskaitīti starpsugu hibrīdi (piemēram, mazais/vidējais ērglis un gaišzilā/zilzilīte).

3. Sastapšanas brīdī putns ir dzīvs, savvaļā un tā uzvedība netiek ierobežota.

A. "Dzīvs" – burtiskā nozīmē. Olas ligzdā netiek uzskatītas par "dzīvu putnu".

B. "Savvaļā" nozīmē, ka putna atrašanās konkrētajā vietā un laikā ir dabiska, tas nav speciāli transportēts vai nokļuvis tur ar cilvēka palīdzību.

¹⁶ <http://www.aerc.eu/tac.html>

¹⁷ The Clements Checklist of Birds of the World, 6th Edition 2007[™] | eBird/Clements Checklist v2018

i) savvaļas putni, kas izmanto putnu barotavas, mākslīgās ligzdu vietas vai reaģē uz skaņu ierakstu, nolaižas uz kuģa jūrā u.tml., bet kuri nav noķerti, joprojām tiek uzskatīti par “savvaļas” un ir reģistrējami sarakstā. Fizisks kontakts starp novērotāju un putnu gan automātiski neizslēdz iespēju to iekļaut sarakstā, jo reizēm arī savvaļas putni iemanās baroties no izstieptas plaukostas vai izmanto cilvēku kā īslaicīgu novērošanas posteni;

ii) suga, kas novērota tālu no sava dabiskā areāla, var tikt ieskaitīta, ja pēc novērotāju labākās izpratnes un zināšanām tā tur nonākusi bez cilvēku palīdzības (piemēram, rudastes zvirbuļa novērojums 2012. gada decembrī Hāpsalā, Igaunijā¹⁸);

¹⁸ <https://www.birdguides.com/articles/western-paleartic/rare-western-paleartic-birds-red-fox-sparrow-in-estonia/>

iii) suga, kas nav savvaļas, bet bez cilvēka palīdzības vēlāk pārvietojas uz citu vietu dabā vai pievienojas citu putnu dabiskajai migrācijai, joprojām netiek uzskatīta par savvaļas.

C. “Uzvedība netiek ierobežota” nozīmē, ka attiecīgais putns netiek turēts ieslodzījumā: krātiņā, gredzenošanas tīklā, gredzenošanas kastē, auduma maisiņā vai turēts jebkādiem citiem līdzekļiem – atrodas savvaļas uzvedību ietekmējošā nebrīvē. Putns par tādu tiek uzskatīts, arī pēc gredzenošanas to atlaižot, līdz brīdim, kad tas atkal sāk izturēties kā savvaļas pārstāvis.

i) putna uzvedība uzskatāma par ierobežotu arī tā sākotnējā izlaišanas brīdī pēc ieslodzījuma (tostarp apgredzenošanas) un turpmākajās darbībās, ko acīmredzami ietekmējis ieslodzījums vai noķeršana. Piemē-

ram, nakts putni, kas palaisti apgredzenoti dienas gaismā un uzturas tuvumā drošā dienas slēptuvē;

ii) gredzenošanas tīklā noķerto putnu drīkst skaitīt, ja gredzenošanas darbība norisinās zinātniskos nolūkos (skatīt rakstu¹⁹ par tuksneša čakstītes gredzenošanas zinātniskuma un ētikas apsvērumiem), to var ieskaitīt gredzenošanas brīdī klāt esošie, lai putns netiktu mākslīgi aizturēts ilgāk “apskates nodrošināšanai”;

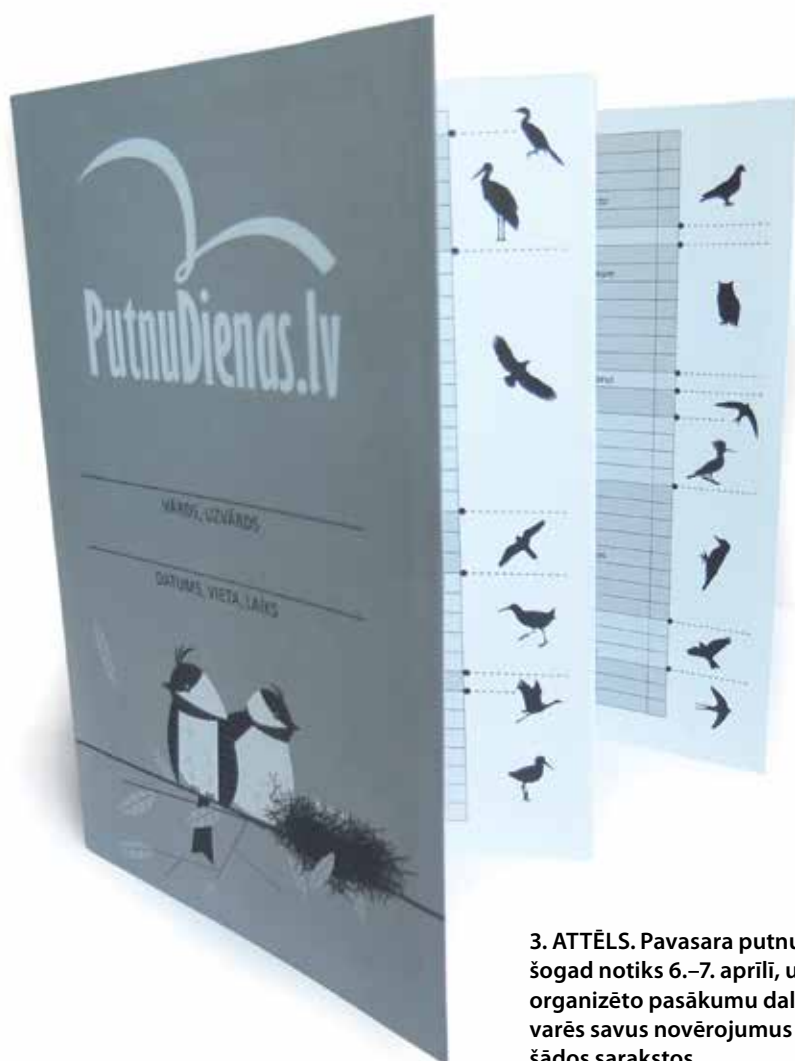
iii) savvaļas putns, kurš ir ievainots, slimš, sasmērējies ar naftas produktiem vai kā citādi kļuvis lidotnespējīgs, var tikt reģistrēts sarakstā.

D. “Sastapšanas brīdī” nozīmē, ka putns ir dzīvs un tā uzvedība novērošanas momentā nav ierobežota. Šāds putns ir iekļaujams sarakstā, lai arī vēlāk tas var iet bojā vai tikt noķerts un turēts nebrīvē. Šis noteikumu punkts liek atbildīgi pārskatīt savus sarakstus, godprātīgi izslēdzot to reto putnu sugu novērojumus, kuriem braukts pakal kā noķertiem tīklā, tobrīd pašam neatrodoties notikuma vietā. Ņemot vērā ētiskos apsvērumus, nav diskusijas par 20 minūtēm vai vairākām stundām – šādu novērojumu sarakstā iekļaut nedrīkst, jo savvaļas uzvedība jau tikusi ierobežota.

4. Ir jāredz un/vai jādzird un/vai jādokumentē sastaptā putna **raksturīgo noteikšanas pazīmju kopums**, lai putnotājs varētu **noteikt sugu**.

A. “Raksturīgo noteikšanas pazīmju kopums” nozīmē, ka jāidentificē pietiekami daudzas sugai tipiskās pazīmes (ne obligāti visas), lai izslēgtu citas sugas iespējamību.

i) sugas piederība var tikt veikta pēc sākotnējās sastapšanas. Ne vienmēr piederību droši var noteikt uz vietas lauka apstākļos. Tomēr, izmantojot iegūtos faktus, dažkārt to ir iespējams izdarīt vēlāk pēc papildu noteikšanas materiāliem un/vai

3. ATTĒLS. Pavasara putnu dienas šogad notiks 6.–7. aprīlī, un organizēto pasākumu dalībnieki varēs savus novērojumus atzīmēt šādos sarakstos.

¹⁹ <http://uk400clubrarebirdalert.blogspot.com/2016/12/trapped-ringed-on-purpose-what-should.html>

konsultēšanās ar citiem sugas pazinējiem. Sarežģītos gadījumos tieši filmētajos un fotografētajos materiālos vai skaņu ierakstos atklājas kādas pazīmju detaļas, ko bijis grūti novērtēt uz vietas. Turklāt arī pašu zināšanas, kā noteikt līdzīgas sugas lauka apstākļos, līdz ar pieredzi pieaug. Dažkārt sugas piederību var noteikt tikai noķertiem putniem vai analizējot asins paraugu. Šādās situācijās attiecīgo sugu var iekļaut sarakstā "pēc fakta" kā droši noteiktu;

ii) novērotājs var identificēt saptātā putna sugu, balstoties arī uz informāciju un/vai faktiem, ko piegādājuši citi novērotāji.

B. Sastopoties ar sugu pirmo reizi, neatkarīgi no saraksta, kādā tā tiktu reģistrēta, noteikšanai jābalstās uz redzēto vai dzirdēto. Sastapšanās mirklis var būt īss, bet, kombinējot redzētās pazīmes vai dzirdēto, raksturojumam ir jābūt pietiekamam, lai atšķirtu sugu no citām līdzīgām. Novērotājam jābūt drošam, ka par sugas balsi netiek uzskatīta citu veiktā ierakstu atskaņošana.

5. Putnu novērošanas apstākļiem jāatbilst putnu vērošanas ētikas apsvērumiem.

A. Nevienā sarakstā nav iekļaujami ieraksti, kas klaji pārkāpj putnu vērošanas ētikas normas²⁰. Plašāku aktuālo ētikas normu pārskatu var apskatīt Lielbritānijas izdevumā²¹ un dažus citus būtiskus aspektus arī ASV versijā²².

Noslēgumā papildinoši noteikumi sarakstam, kura vērtība uzskatāma par augstāko, jo prasa lielākas zināšanas un pūliņus gan sugu atrašanās, gan noteikšanā. **Dārgumliste** (angliski – *self-found*, zviedriski – *ädellistan*): **pašatrasto putnu sugu saraksts**, kura sastādīšanā ievērots **patiesa pārsteiguma princips**.

- Pamatots par pašatrasto sugu var uzskatīt tādu, kuras novērošanā

²⁰ <http://www.lob.lv/lv/birdwatch/etika.php>

²¹ <https://www.bto.org/sites/default/files/u10/downloads/taking-part/health/bwc.pdf>

²² <http://listing.aba.org/ethics/>

Andris Klepers

Valsts liste - Putni

Valsts liste | Gada liste | Mēneša liste | Reģiona liste | Dārza listes | Ipašās listes | Mani sarakstu iestatījumi | Manu sarakstu rezerves kopija

Sugu grupa: Putni

#	Valsts	Ierakstus	Mēģēt:		
			Sugas	Dovmta	Gives
1	World		1000	116	452
2	Austrija		39	22	32
3	Azerbaidžāna		36	15	29
4	Baltkrievija		145	47	112
5	Beļģija		44	28	39
6	Bosnija un Hercegovina		10	9	10
7	Horvācija		20	13	19
8	Curacao		21	14	21
9	Kipri		62	26	47
10	Čehija		8	6	7
11	Dānija		104	38	75
12	Donciskānas Republika		61	33	54
13	Igaunija		229	97	145
14	Itālija		133	42	94
15	Francija		74	34	57
16	Vācija		117	41	86
17	Grieķija		89	39	69
18	Ungārija		61	31	52
19	Īslande		74	25	51

4. ATTĒLS. IGoTerra ir iespējams uzturēt daudzas un dažādas listes vienlaikus. Attēlā redzama autora valstu liste.

nav izmantota citu putnotāju palīdzība un kura novērota neplānoti. Tātad sarakstā neiekļauj citu novērotos un vēlāk ķeksētos putnus, tos, kuru atrašanās vieta jau iepriekš bijusi labi zināma (piemēram, reti ligzdotājiem) un par kuriem iedota informācija.

- Ja tomēr to pašu putnu vienlaikus novērojis vēl kāds, tad to drīkst skaitīt, ja šī informācija novērotājam iepriekš nav bijusi zināma. Praksē gan šādi gadās reti. Ja putnotāju grupā pirmais to pamana kāds cits un jau kā atpazītu sugu norāda pārējiem, tad pēc sugas izziņošanas pārējie šo sarakstā vairs iekļaut nedrīkst. Ja grupā to vienlaikus novēro vairāki un paši arī nonāk pie slēdziena par sugas piederību, tad to drīkst iekļaut sarakstā.
- Ja sugas noteikšanu apstiprina kāds pieaicināts novērotājs, tad

to drīkst ieskaitīt gan atradējs, gan noteicējs.

- Jebkādā veidā noķerti putni šajā sarakstā netiek iekļauti.
- Daži retu sugu novērojumi ik gadu atkārtojas tajās pašās ziemošanas vai migrācijas atpūtas vietās. Pirmo attiecīgās sezonas atradumu drīkst iekļaut šādā sarakstā. Ja vēlāk tie maina vietu un tiek novēroti citur, tad sarakstā drīkst iekļaut vienīgi tad, ja novērojums ir nejausns un satur patiesa pārsteiguma efektu. Pārsteigums ir nozīmīgs, to sajūt kā gandarījumu par novērojumu.
- Reti būs pārsteigums ieraudzīt, piemēram, sudrabkaiju jūras malā, bet svarīgi ir paša individuāli noteikts putns – tas pats attiecas uz visām Latvijā ligzdojošajām biežāk sastopamajām sugām, pārsteigumu atstājot attiecībā uz retākām sugām.

Summary

Birding and maintaining lists of observations: rules and interpretations. /Andris Klepers/

Enjoying birding outdoors as a passionate leisure time activity is increasing worldwide. Latvia is no exception, even though the number of active birders who keep and share their bird observation lists regularly is the smallest among Nordic-Baltic countries for now. This article addresses insight into the motivation for listing and counting birds in different checklist categories from a post-modern hobby perspective and a short synopsis of the recent birding history of the country. The main aim of this article, however, is to inspire bird lovers to maintain lists and have an expanded discussion and interpretations about observation recording rules. Bird observation lists should be based within a framework of a unified system on sustainable, internationally comparable and ethical principles, including answers to the use of new technological advances coming into this field. For actual structure of observation recording rules benchmarking organisation work from USA, Great Britain, Sweden, Germany and Denmark have been used with a final proposal to revisit already existing lists accordingly.